

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІНСТИТУТ ЖУРНАЛІСТИКИ

ШКОЛЬНА Олена Дмитрівна

УДК 002.703.93/99

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК
СИСТЕМИ ПЕРІОДИЧНОЇ ПРЕСИ
КАТЕРИНОСЛАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ
1838-1917 РР..

Спеціальність 10.01.08 - журналістика

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

КИЇВ - 1997

Дисертацією є рукопис

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00751389 (X)

Робота виконана на кафедрі історії та журналістики Київського університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник - кандидат філологічних наук, доцент СИДОРЕНКО Наталя Миколаївна, Київський університет імені Тараса Шевченка, Інститут журналістики, доцент кафедри історії літератури і журналістики

Офіційні опоненти: - доктор історичних наук, професор СОЛДАТЕНКО Валерій Федорович, Інститут національних відносин і політології НАН України, завідуючий відділом теорії і історії національних відносин

- кандидат філологічних наук ДУДКО Віктор Іванович, Інститут літератури імені Т.Г.Шевченка НАН України, докторант відділу рукописних фондів і текстології

Провідна установа - Київський військовий гуманітарний інститут, кафедра журналістики і соціології (м.Київ, вул.Командарма Каменєва, 8)

Захист відбудеться 22 грудня 1997 року о 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д. 01.01.08 при Київському університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 252119, м.Київ, вул.Мельникова, 36/1, Інститут журналістики.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Київського університету імені Тараса Шевченка (м.Київ, вул.Володимирська, 60).

Автореферат розісланий "19" листопада 1997 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат філологічних наук,
професор

В.П. ОЛІЙНИК

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Місцева преса XIX-початку XX століття посідала важливе місце в духовному, культурному, громадському й політичному, суспільному житті східноукраїнських регіонів, а відтак впливала на загальну політичну і культурну ситуацію в Російській імперії. Періодичні видання відображали і фіксували історичний час з усіма його найхарактернішими ознаками, соціально-економічними і моральними особливостями та ідейним розвоєм. Часописи передавали факти, свідчення доби, допомагаючи пізнати витoki явищ, подій у конкретних суспільних умовах, скласти об'єктивну, правдиву картину життя.

Вибір теми обумовлений тим, що на сучасному етапі розвитку історичної науки загалом і досліджень з історії журналістики зокрема, постала потреба вивчити й узагальнити знання про маловідомий досі пласт періодики - місцеві газети й журнали. Вони відзначалися характерними рисами, зумовленими безпосереднім зв'язком друкованих органів з життям тієї території, у межах якої функціонували, спільним спрямуванням щодо задоволення інформаційних потреб населення.

Об'єктом дисертаційного дослідження стали періодичні видання Катеринославської губернії 1838-1917 рр. Це один з найбільших регіонів Східної України, де надалі утворилися чотири області - Дніпропетровська, Запорізька, Донецька та Луганська. В обраний часовий проміжок Катеринославщина вважалася одним з найпотужніших промислових та культурних регіонів півдня Російської імперії, що вплинуло на формування місцевих друкованих органів, котрі набували все більшої ваги в житті суспільства.

Досі преса цього краю не розглядалася у всій сукупності й взаємозв'язках як цілісне явище, не виявлена специфіка її становлення й розвитку. Принагідні огляди тих чи інших видань та відновлення імен редакторів, видавців та співробітників носили епізодичний характер. При цьому здебільшого такі праці мали ідеологічне забарвлення.

Початком заснування періодичної преси Катеринославської губернії можна вважати 7 січня 1838 року - дату появи першого номера "Екатеринославских губернских ведомостей". Упродовж 1838-1917 рр. у губернському центрі виходили сто п'ятдесят три часописи та сто чотирнадцять видань - у двадцяти одному населеному пункті губернії. На читачку аудиторію краю спрямовувалося широке коло видань -

різнопланових за формою, змістом та напрямками - газети, журнали, збірники російською, українською, єврейською та німецькою мовами. Близько тридцяти з них досі не були відображені в бібліографічних покажчиках. Вони віднайдені дисертанткою в архіві і книгосховищах та за довідковими виданнями початку ХХ століття. Існує вірогідність того, що ця кількість також не є остаточною. Цифри можуть збільшуватися, бо не всі часописи досі виявлені й не знайшли відображення у допоміжних джерелах; або зменшуватися з огляду на помилки, що існують у багатьох картотеках і покажчиках.

Історичний проміжок часу, обраний для дисертаційної роботи, на думку дослідниці, є безперервним у процесі розвитку системи провінційної періодики, хоча з 1838 по 1917 рік можна виділити періоди піднесення і спаду діяльності преси. Жовтневий переворот у Російській імперії призвів до зміни суспільно-політичного ладу, що, у свою чергу, стало причиною кардинальних перетворень у структурі системи періодичної преси, розвиток якої прискорюється в час швидкого перебігу соціальних ситуацій. Початок цих перетворень простежується вже в 1917 році, коли ще зберігалися колишні традиції, але поступово почали зникати засоби масової інформації старого зразка й виникали нові, що не вписувалися у попередню структуру, започатковуючи наступний етап. Цими причинами обумовлене обмеження в часі саме 1917 роком. Подальший період ніс у собі вже якісно нові особливості розвитку періодичної преси на Україні.

Предмет дисертаційного дослідження - зародження та розвиток періодичних видань Катеринославщини 1838-1917 рр., їх напрямок, зміст, тематика, проблематика та специфіка, авторський склад редакційних колективів, становлення системи преси, особливості функціонування видань у процесі розвитку суспільства, загальні тенденції формування журналістики в регіоні.

Особливе значення мали в громадському житті краю україномовні часописи 1906-1917 рр., виділені в окремий розділ, де розглядається їхній вплив на український рух, виховання й зростання національної свідомості.

Водночас досліджується творчість і громадська діяльність найвизначніших діячів місцевої періодики, особливості публіцистики.

Необхідність вивчення преси зумовлена й тим, що періодика як безцінний документ часу поступово знищується, зникає через неналежні умови зберігання чи недбале ставлення. Уже сьогодні неможливо відновити десятки видань, а з кожним роком ця кількість зростає, залишаючи недослідженим цілий пласт культури.

Систематизація періодичних видань допоможе з'ясувати роль, значення й місце преси в житті краю, дати уявлення про рівень духовного, політичного й національного розвитку регіону.

Глибокий всебічний аналіз місцевої періодичної преси дасть змогу поступово відтворити загальний процес розвитку періодичного друку, виявити його закономірності й тенденції, визначити взаємовплив преси й суспільства.

Вивчення досвіду місцевої преси збагатить знання про природу функціонування періодики, допоможе сучасним журналістам, редакторам, видавцям екстраполювати надбання попередників на сьогоднішню практику. Це є однією з важливих передумов поліпшення професійної майстерності.

Зв'язок роботи з науковими темами кафедри. Тема дисертації тісно пов'язана з пріоритетними напрямками, за якими проводяться наукові дослідження співробітниками кафедри історії літератури і журналістики Інституту журналістики. Такими напрямками є вивчення історичного досвіду розвитку української преси на батьківщині та за межами України, зокрема, національно-духовного та політичного аспектів її функціонування, виокремлення періодів розвитку, вивчення взаємозв'язків, а також віднайдення імен, які сприяли становленню української журналістики.

Мета і завдання дослідження. Основна мета роботи полягає у відтворенні повної картини діяльності системи періодичної преси Катеринославської губернії 1838-1917 рр. Основній меті підпорядковуються такі завдання:

- комплексне дослідження процесу становлення й розвитку преси як системи у процесі розвитку суспільства;
- виявлення умов появи та розвитку типологічних груп видань;
- з'ясування співвідношення різнопланових груп видань і окремих часописів, їхньої функціональної ролі;
- узагальнення тенденцій розвитку журналістики в регіоні, виявлення особливостей і закономірностей діяльності засобів масової інформації;
- аналіз оптимальності системи преси, що визначається можливістю кожного члена суспільства отримувати всю інформацію, що відповідає його потребам, інтересам та запитам;

- осмислення впливу україномовних часописів регіону на формування національної самосвідомості населення краю, поширення національних ідей, роль цих видань у діяльності української громади,
- аналіз творчості й громадської праці найпомітніших авторів місцевої періодики: В. та Л.Біднових, М.Бикова, Д.Дорошенка, О.Єгорова, Г.Залюбовського, І.Манжури, М.Мізка, Я.Новицького, А.Синявського, Д.Яворницького та ін.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що в цьому дослідженні вперше узагальнено й проаналізовано відомості про періодику Катеринославської губернії за 1838-1917 рр., розкрито основні напрямки й форми діяльності преси. Це перше комплексне дослідження системи періодичної преси Катеринославщини, де робиться спроба всебічно подати аспекти її становлення, розвитку та функціонування.

Однією з визначальних рис даного дисертаційного дослідження є підхід до вивчення місцевої преси як цілісної системи, що була складовою частиною періодичної преси Російської імперії й водночас мала свої специфічні риси, відповідні умовам Східної України, де вона функціонувала.

У дисертації авторка намагається оцінити загальну систему преси регіону, простежити її взаємозв'язок з потребами читачької аудиторії, не надаючи перевагу окремим типам преси, тому що це заважає створити повну картину діяльності періодики в конкретний історичний період, оскільки при цьому не враховується вплив на читачів інших часописів. Вивчення одного пласту видань залишає в тіні велику кількість іншої періодики. Тільки комплексне осягнення всієї преси загалом дозволяє дослідити її вплив на суспільну свідомість і формування громадської думки, здатність впливати на аудиторію.

Дисертантка реконструювала структуру системи преси регіону за географічними, хронологічними, типологічними ознаками, виділила окремі підрозділи системи преси, спробувала виявити місце кожної групи й кожного друкованого органу, незалежно від його спрямування в загальній системі преси.

Окремо узагальнено важливий досвід україномовних часописів 1906-1917 рр., що має значення для розуміння позиції місцевої української громади, зроблено спробу визначити роль періодики у формуванні національної самосвідомості місцевого населення, в активізації українського руху на Придніпров'ї.

У роботі акцентована увага на особливостях журналістської та

громадської діяльності провідних редакторів, видавців, співробітників катеринославської періодики, особливо україномовних часописів, визначається їх роль у розвитку преси краю.

До наукового обігу введена велика кількість нового фактологічного матеріалу - свідчень про часописи, з якими дисертантка знайомилася особисто або встановлювала факти їх видання за опублікованими раніше джерелами; архівних документів з фондів Державного архіву Дніпропетровської області, Центрального державного історичного архіву України, Російського державного історичного архіву; біографічних даних про найвизначніших публіцистів. Використаний і представлений у роботі матеріал та зроблені на його основі узагальнення дають змогу зрозуміти характер катеринославської періодики ХІХ - початку ХХ століття.

Наукова новизна полягає і в новому підході до оцінки фактів і явищ минулого, до розгляду преси не як ідеологічного інструменту, а самостійного явища суспільного життя, що синтезує в собі всі його прояви.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів визначається тим, що в дисертації вперше відтворена картина функціонування періодичної преси Катеринославської губернії 1838-1917 рр. за запропонованою авторкою методикою. Дослідниця вводить визначення системи преси регіону.

Історія української провінційної преси є унікальним полігоном у світлі процесів вироблення нових методологій та парадигматики в українській історичній науці. Результати дослідження можуть зацікавити науковців, які спеціалізуються у певній сфері та вивчають проблеми, окреслені в дослідженні. Також ці результати можуть бути використані для подальшої розробки поставлених і розглянутих у дисертації питань, даючи наукове забезпечення історичним дослідженням. Матеріали дисертації можуть стати основою при складанні навчальних і методичних посібників, при читанні відповідних курсів на гуманітарних факультетах вузів. Пропонована робота ґрунтується на значному фактологічному матеріалі, а тому може зацікавити студентів факультетів журналістики та краєзнавців. Також вона може становити інтерес і для сучасної української журналістики.

Особистий внесок здобувача. У дисертації використані розробки, що належать співавторам, разом із якими була опублікована наукова праця [126. Періодичні видання Катеринослава та Катеринославської губернії (1838-1917 рр.): Список/ Укл. Н.М.Сидоренко, О.І.Сидоренко, О.Д.Школьна. - Львів-Київ, 1995. - 154 с.]. Конкретний особистий внесок

дисертантки полягає у впорядкуванні та класифікації зібраного фактичного матеріалу, виробленні методики дослідження, проведенні аналізу періодичних видань.

Апробація результатів дослідження та публікації. Основні положення дисертації викладені у п'ятнадцяти публікаціях, серед яких - бібліографічний список, де відображений найповніший на сьогодні репертуар періодичних видань Катеринославщини за 1838-1917 рр. із низкою допоміжних показників; три статті у наукових збірниках; шість статей, поданих у матеріалах до енциклопедичного словника "Українська журналістика в іменах"; тези всеукраїнських і міжнародних наукових конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається з вступу, двох розділів, висновків та списку використаних літературних джерел. Обсяг дисертації - 160 сторінок. Список використаних літературних джерел влючає 201 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ.

У вступі обґрунтований вибір теми, її актуальність, визначений об'єкт та предмет дослідження, подані його хронологічні межі, вказано на зв'язок роботи з науковими темами кафедри, на якій виконувалася дисертація, визначена мета і завдання дослідження, розкрита наукова новизна, визначене теоретичне та практичне значення одержаних результатів, подані свідчення про конкретний особистий внесок дисертантки, апробацію результатів дослідження та основні публікації за темою дисертаційної роботи.

Перший розділ роботи має назву "Історико-типологічна характеристика системи періодичної преси Катеринославської губернії ХІХ-поч. ХХ століття". Йому передує коротка передмова з описом стану розробленості теми, вибраного напрямку та обґрунтуванням застосованих методів дослідження.

Далі у розділі подається опис типологічних груп періодики Катеринославської губернії за хронологією їх появи.

На Катеринославщині сформувалися та функціонували такі типологічні групи періодики: офіційна, релігійна, масова, спеціалізована, що включала статистичну, сільськогосподарську, медичну, біржову, наукову, технічну, рекламну, торгову, нотаріальну, кооперативну пресу; часописи з нагоди певних подій; розважальна (сатирично-гумористична та

літературно-мистецька); національна (єврейська та німецька); благодійна; випуски телеграм.

Першу типологічну групу періодики у Катеринославській губернії склали офіційні видання. Поява її зумовлювалася передусім необхідністю поширення офіційної інформації. Офіційна преса в кількісному відношенні виявилася нечисленною. Друковані органи видавали губернське правління ("Екатеринославские губернские ведомости" 1838-1917 рр.), губернська земська управа ("Вестник Екатеринославского земства" 1903-1905 рр.), чотири повітових управи - у Верходніпровську (1903-1917 рр.), Луганську (1903-1917 рр.), Бахмуті (1906-1917 рр.), Новомосковську (1912-1917 рр.) та дві міські - в Олександрівську (1904-1906 рр.) та Катеринославі (1907-1917 рр.). Після зміни влади в Росії в 1917 році нові управлінські установи - виборчі виконавчі комітети спромоглися видати вісім друкованих органів, три з яких виходили у Катеринославі, інші - у Запоріжжі-Кам'янському, Нікополі, Луганську, Верхньодніпровську та Маріуполі. Читацька аудиторія офіційної періодики - це широке коло посадових осіб, службовців та всі, зацікавлені подібною інформацією. Найчастіше офіційна преса з'являлася щотижнево, що давало можливість надрукувати більше матеріалів, підготувати узагальнюючі публікації. Проблемно-тематичні матеріали, подані на сторінках офіційних видань, стосувалися всебічного місцевого життя, тому ця група періодики може слугувати цінним джерелом фактів і явищ того-часної дійсності, ретельно фіксуючи ці подробиці в документах і статистичних звітах, що становили значну частину публікацій в офіційних виданнях.

Якщо перша група видань спрямувалася на реальні, конкретні справи й проблеми, то наступна прагнула задовольняти духовні потреби місцевого населення, яке здебільшого належало до православ'я. Лише три видання входили до групи релігійної періодики - "Екатеринославские епархиальные ведомости" (1872-1917 рр.), "Екатеринославский благовестник" (1914-1917 рр.) та "Вестник екатеринославского [епархиального] комитета православной церкви" (1917 р.). Це досить об'ємні журнали з великим обсягом матеріалу. Часописи мали солідну фінансову підтримку церкви, що гарантувало певну стабільність і довготривалість їх виходу. Цей загін переодичних видань мав значне виховне й пізнавальне значення і залишається цікавою пам'яткою духовного життя суспільства XIX - початку XX століття.

Диктат держави та церкви в інформаційному просторі не міг задовольнити потреби в інформації, що відповідала б найрізноманітнішим

запитам населення - культурним, діловим, професійним, особистим. Поступово визріла необхідність нового типу видань - газет універсального змісту, спрямованих на масового читача. Відлік таким часописам у краї започаткував "Екатеринославский листок/Днепр" (1882-1885 рр.). Спочатку поява такої періодики стримувалася цензурними перепонами, про що свідчать архівні справи, де йдеться про відмову дозволити видання масових газет та надалі вони набули значного поширення, особливо після прийняття нових правил 1906 року. Найбільше нових масових видань виникло у 1906-1907, 1909-1912 та 1914-1915 рр. Ці видання становили найбільшу частину катеринославської преси, їх налічувалося понад вісімдесят, а найзначніші з них стали неординарним явищем у суспільному та культурному житті краю, його невід'ємною частиною. Це такі видання як "Приднепровский край" (1898-1919 рр.), "Мариупольская жизнь" (1906-1917 рр.), "Южная заря" (1906-1915 рр.), "Александровский вестник" (1910-1917 рр.), "Донецкая жизнь" (1909-1914 рр.), "Отклики жизни" (1912-1917 рр.), "Днепровская молва" (1898-1902 рр.). Саме ці видання формували громадську думку, відображали та фіксували місцеве життя. Усі масові часописи регіону видавалися приватними особами. Це пояснюється необхідністю для масової газети створювати індивідуальне "обличчя", можливе лише за умови вільного вибору ідеї часопису та шляхів її впровадження в життя. Мета і завдання цієї групи видань - подача різнопланової інформації масовому читачеві в найдоступнішій і найпривабливішій формі, якомога повніше задоволення різноманітних читацьких запитів.

Розвиток господарської діяльності в регіоні, виділення окремих галузей, їх стрімке зростання, розширення лав спеціалістів викликали наприкінці XIX, а особливо на початку XX століття появу спеціалізованої періодики, спрямованої на задоволення певних соціальних потреб і запитів. Спеціалізована періодика Катеринославської губернії представлена різноплановими виданнями. Найбільшим підрозділом фахової періодики була технічна. Це замовлювалося розвитком гірничо- й металургійної промисловості в межах губернії. Групу технічної періодики склали здебільшого професійно-практичні журнали, що містили серйозний фаховий матеріал, аналітичні статті, присвячені як загальнотехнічним питанням, так і проблемам технології окремих видів виробництва, огляди спеціальної літератури. Такі часописи, як "Записки Екатеринославского отделения Императорского Русского технического общества (перший технічний часопис регіону, 1902-1917 рр.), "Вестник Екатеринбургской

железної дороги” (1907-1917 рр.), “Новости техники и промышленности”/”Южный инженер” (1908-1917 рр.) вирізнялися рівнем висвітлення теоретичних питань і практичних проблем промисловості.

Важливим був і загиб сільськогосподарської періодики, бо сільське господарство вважалося однією з найрозвинутіших галузей краю. Читацьку аудиторію цього типу видань склали фахівці - агрономи, ветеринари, механіки та прошарок освічених землевласників, які прагнули господарювати по-новому. Тут на особливу увагу заслуговують такі часописи як “Пчела” (1900-1917 рр.) та “Южное хозяйство” (1912-1917 рр.), що спрямовували свою діяльність на впровадження нових методів господарювання, сприяли підвищенню культури ведення господарства. Вони відзначалися ґрунтовністю, практичним підходом та доступністю викладу матеріалу для будь-якого зацікавленого читача.

Наукове життя Катеринославщини висвітлювали лише два часописи. Особливої ваги набула “Летопись Екатеринославской ученой комиссии” (1904-1915 рр.), що завдяки цінності історичних матеріалів, видрукованих на її сторінках, зберігає значення важливої пам’ятки краєзнавства. До творення цього часопису причетні люди, які становлять гордість української науки - А.С.Синявський, В.О.Біднов, Я.П.Новицький, Д.І.Яворницький, Д.І.Дорошенко та ін.

На Катеринославщині існували також такі групи преси як статистична, що задовольняла потреби офіційних установ у специфічній інформації; медична, за матеріалами якої можна відтворити картину розвитку системи охорони здоров’я населення в краї; та такі незначні групи - рекламна, торгівельна, нотаріальна, кооперативна періодика. Спеціалізовані періодичні видання відігравали велику роль у житті краю, сприяючи розвитку різних галузей господарства, підвищуючи фаховий рівень спеціалістів, відображаючи історію розвитку науки й техніки, засвідчуючи високий науковий потенціал місцевої інтелігенції.

На Катеринославщині були часописи, що переслідували мету - висвітлювати події, обмежені у часі. До таких видань слід віднести “Екатеринославский юбилейный листок” (1887 р.) та “Вестник Южно-русской областной выставки в г.Екатеринославе” (1909-1910 рр.). Перше з них видавалося під час святкування столітнього ювілею міста й мав на меті зібрати й зберегти для наступних поколінь свідчення про події, що мали важливе значення для розвитку культури, освіти, економіки краю. Друге інформувало про роботу виставки, що розгорнула діяльність у губернському центрі.

Група розважальної преси включала в себе сатирично-гумористичну та літературно-мистецьку періодику. Перший вид був представлений десятьма короткотривалими збірниками невисокого рівня, що виходили різночасово у 1894-1910 рр. Літературно-мистецька періодика в основному видавалася в учнівському середовищі. Початок її припадає на 1904 рік. До 1916 року таких видань налічувалося одинадцять, але така преса не мала особливого успіху, головною причиною цього була обмеженість творчого життя в провінції. Найдовший час утримували увагу читачів маріупольський “Первоцвіт” (1910-1914 рр.) та катеринославський “Вестник театра” (1912-1915 рр.).

Група політичних часописів складалася з видань партій та Рад. Такий великий і густонаселений регіон як Катеринославщина на початку ХХ століття, а особливо 1917 року – в переломний етап життя Російської імперії став ареною боротьби за впливи серед різних політичних угруповань. Першим з подібних видань була нелегальна робітнича газета “Южный рабочий” (1900-1903 рр.) - одна з найвпливовіших більшовицьких газет того часу. Кілька видань 1917 року видавалися більшовицько-меншовицькими об'єднаними організаціями, у тому ж році мали по три часописи партії соціалістів-революціонерів та Бахмутська окрема партія народної свободи. До боротьби за владу і впливи підключилися й Ради. Перша ж Рада, що виникла в регіоні - Юзівська видала два випуски свого друкованого органу в грудні 1905 року. Тоді ж до неї приєдналася й Катеринославська Рада. Та масова поява Рад припадає на 1917 рік. Понад сімдесят відсотків цих установ, що розгорнули свою діяльність на території України, діяли у Донбасі. Ради активно видавали свої часописи - численні «Известия», зміст яких визначався тогочасними реаліями - велася агітація з виборів до органів місцевого самоврядування та Установчих зборів. Крім губернського центру, такі часописи виявилися в Запоріжжі-Кам'янському, Маріуполі, на ст. Гришино, у Мар'ївці, Лозово-Павлівці, Луганську, Павлограді, Олександрівську та Єнакієвому. На шпальтах цих видань відображалася ідейна боротьба, зустрічалися погляди різних політичних груп, матеріалам була притаманна категоричність висловлювань.

Часописи, що присвячувалися захисту професійних інтересів трудового населення регіону, виявилися недовговічними й не залишили помітного сліду, хоча з огляду на важливість проблем за сприятливих обставин могли б завоювати собі поважне місце.

На Катеринославщині існувала група видань, об'єднана за спрямованістю на читацьку аудиторію за національною ознакою. Їх метою

було задоволення потреби національних меншин зберегти свою національну ідентичність, прилучитися до культури свого народу. Першим єврейським виданням у краї був луганський ілюстрований педагогічний науковий дитячий журнал на івриті “האפרחם” (“Апрахім” - “Квіти”, 1907-1913 рр.). Інші єврейські часописи виходили російською мовою. Це луганські дитячі журнали “Юный Израиль” (1909-1912 рр.), “Цветник Иудеи” (1912-1913 рр.) та ряд видань 1917 року - “Еврейская молодежь”, “Еврейский социалист”, “Еврейское слово”, “Известия Екатеринославского районного комитета сионистской организации”, “Земля и воля”, “Еврейский путь”. Ще одне видання в краї видавалося представниками національної меншини - німецький часопис “Burger Zeitung” (“Бюргер цайтунг” - “Газета громадян”, Олександрівськ, 1912-1914 рр.). Часопис був об'єднуючим центром для німецької громади, давав можливість отримувати новини рідною мовою. Видання представників національних меншин виконували функцію згуртування. Навіть коли періодика не пропагувала конкретної національної ідеї, вона працювала задля збереження національної самобутності.

Два одноденні часописи складають групу благодійної періодики. Це “Колос ржи” (1912 р.), виданий з метою збору коштів та “Помощь раненым” (1914 р.), що сприяло залученню населення до допомоги військам.

У 1914 році на Катеринославщині, як, до речі, і в інших регіонах Російської імперії, масово з'являлися видання, здебільшого заповнені телеграмами. Вони виходили як окремими виданнями, так і додатками до великих масових газет регіону. Друкувалися в Катеринославі, Бахмуті, Верхньодніпровську, Єнакієвому, Микитівці та Юзівці.

Отже, формування, розвиток та функціонування системи преси Катеринославської губернії відбувалися в тісному взаємозв'язку з історичними обставинами. Типологічні групи періодики поставали у зв'язку з усвідомленням необхідності в обміні певною інформацією і виникненням матеріальних і технічних можливостей для появи окремих видань. Розрізненні періодичні видання поступово сформувалися в цілісну систему, що дзеркально відображала рівень суспільного, культурного, політичного життя краю. Вивчення системи преси допоможе повноцінніше дослідити історію самого регіону, відтворити повноцінну картину функціонування преси на території України, простежити за розвитком журналістики як особливої сфери людської діяльності.

Другий розділ дисертаційного дослідження називається

“Особливості та проблемно-тематичні аспекти україномовної періодики Катеринославської губернії 1906-1917 рр.”. Тут простежуються основні етапи діяльності україномовних часописів краю, визначається їх роль у розвитку українського руху на Придніпров’ї, вплив на формування національної свідомості місцевого населення.

На Катеринославщині упродовж 1906-1917 рр. вийшло у світ кілька україномовних видань - “Запоріжжє” (лютий 1906 р.), “Добра порада” (лютий-березень 1906 р.), “Селянське слово” (1906 р.), “Дніпрові хвилі” (1910-1913 рр.), “Вістник товариства “Просвіта” (березень - серпень 1917 р.), “Степ” (квітень 1917 р.), “Селянська спілка” (вересень-грудень 1917 р.), “Слав’яносербський хлібороб” (1917 - 1918 рр.). Та ще з 6 серпня 1917 року катеринославська “Народная жизнь” друкувалася двома мовами - українською та російською. Видання україномовних часописів нерозривно пов’язані з діяльністю місцевого товариства “Просвіта”, першого на Східній Україні. Воно розпочало свою роботу 8 жовтня 1905 року й працювало до кінця листопада 1915 року, поновивши діяльність відразу після лютневої революції 1917 року.

Першим українським часописом стало “Запоріжжє”. Його ідея належала історику Дмитру Яворницькому, який редагував газету. 23 лютого 1906 року з’явився перший номер видання, але всі без винятку матеріали, серед яких був вірш Т.Шевченка “Розрита могила”, історична розвідка “Як вільних українських козаків зроблено кріпаками”, стаття “Що чути про вибори до думи”, викликали незадоволення влади, тираж конфіскували й на цьому припинилося існування одного з найяскравіших і найсміливіших україномовних часописів того часу.

Та відразу ж наступного дня справу попереднього видання продовжила “Добра порада”, видавцем якої значилася літературна секція товариства “Просвіта”. Часопис планувався як тижневик, але регулярність його виходу порушувалася через незадоволення владою змістом публікацій вже починаючи з першого номера. І четверте число за 31 березня стало останнім. Матеріали присвячувалися роз’ясненню завдань, що стояли перед українським суспільством, питанням національної освіти та мови. За сприятливих обставин газета могла б стати професійним виданням у повному розумінні цього поняття.

Упродовж наступних чотирьох років Катеринославщина не мала свого українського видання, доки 1 жовтня 1910 року у світ не вийшло перше число “Дніпрових хвиль”, що існували до 25 грудня 1913 року. Фактичним керівником був учений і громадський діяч Дмитро Дорошенко,

який тоді викладав історію в місцевому комерційному училищі. До виходу часопису були причетні люди, не байдужі до громадської справи - М.Биков, В. та Л.Біднови, Є.Вировий, А.Кашченко, Д.Яворницький та інші. Тематична палітра публікацій двотижневика вражає своєю різноманітністю: тут містилися матеріали про здобутки української літератури; популяризувалося національне мистецтво; були присутні історичні розвідки; висвітлювалися проблеми тогочасного українського села. Часопис прагнув всебічно висвітлювати життя місцевого населення, інформувати читачів про найважливіші проблеми національного руху, формувати громадську думку. "Дніпрові хвилі" вважаються одним з найкращих українських видань початку ХХ століття, вони зробили значний внесок в національний рух на Придніпров'ї, у розвиток культури, науки та освіти південного краю, вийшли за межі провінційності, набули загальнонаціонального звучання. Після закриття "Дніпрових хвиль" у Катеринославі настала тривала перерва у виході україномовних часописів.

Нагода поновити випуск українських видань з'явилася лише після лютневої революції 1917 року. Перше число "Вісника товариства "Просвіта" побачило світ 18 березня, загалом часопис проіснував до 22 серпня. Тематика матеріалів щотижневої газети відображала бурхливі реалії тогочасного життя. У складних умовах зміни суспільного ладу, "Просвіта", використовуючи друкований орган як громадську трибуну, намагалася згуртувати українців, стати на сторожі національної ідеї.

23 квітня 1917 року вийшло перше українське видання краю поза губернським центром - газета "Степ", котру видавала "Просвіта" у Павлограді. Та ряд причин не дозволив продовжити цю справу, і часопис припинив вихід на першому номері. З 6 серпня перейшла на двомовність щоденна газета губернського земства "Народная жизнь". А з 2 вересня читачі мали змогу отримувати "Селянську спілку" - видання губернської Ради селянських депутатів (досі вона мала назву "Крестьянский союз"), яку редагував Сергій Бачинський - громадсько-політичний діяч, публіцист науковець. Публікації газети розглядали зловоденні політичні питання, проблеми освіти. Цей щоденник припинив існування в грудні 1917 року, виступаючи на підтримку ідеї перетворення Росії у федерацію вільних республік, побудови суспільного ладу на демократичних засадах. У зазначеному періоді останнім україномовним часописом краю став луганський щоденний "Слав'яносербський хлібороб", що з 26 листопада перейшов на українську мову. Цими фактами вичерпується коротка історія українського друкованого слова на Катеринославініні початку ХХ століття.

Україномовна преса Катеринославської губернії утворювала незначну групу за кількістю видань. Дев'ять часописів та три нереалізовані спроби - такий кількісний внесок у розвиток національної журналістики здійснили катеринославці. Стабільність виходу не була притаманна місцевим українським виданням. Лише встигли заявити про себе першим числом "Запоріжжє", "Селянське слово", "Степ"; чотири номери вдалося випустити "Добрій пораді"; від одного до п'яти місяців виходили інші часописи, понад три роки надходили до читачів "Дніпрові хвилі".

Україномовні часописи краю - це видання, спрямовані на широке коло читачів, з матеріалами різної тематики. До виходу всіх цих видань були причетні активісти "Просвіти" - діячі науки, культури, освіти, політики, зокрема Василь та Любов Біднови, Дмитро та Наталя Дорошенки, Микола Биков, Андріан Кашенко, Антін Синявський, Дмитро Яворницький та інші.

Подати важливіші узагальнення про вплив україномовної преси допомогла б детальна характеристика її читацького загалу та, на жаль, нині практично неможливо встановити кількісну та якісну структуру аудиторії. Часописи майже не зверталися до цього аналізу, не збереглися й архіви редакційних контор, що займалися розсилкою періодики.

Встановлено, що група україномовних видань у загальній системі преси відображала інтереси корінного населення регіону, виконувала роль громадської й політичної трибуни місцевого українства, що прагнуло спілкуватися рідною мовою, розвивати національну ідею. Цим обумовлювалися проблемно-тематичні напрямки даної групи видань. Пенредусім зверталася увага на висвітлення національно-визвольного питання в Державній Думі, збереження історичної пам'яті народу, життя діаспори; акцентувалися проблеми розвитку національної освіти й рідної мови, видання українських книг, діяльності осередків національного руху. Українська преса не дала згаснути іскрам національної свідомості, прислужилася справі становлення української нації, була невід'ємним і одним з найважливіших чинників духовного розвитку.

У висновках окреслені підсумки й перспективи проведеного дослідження, що ніяким чином не претендує на вичерпність вирішення проблеми, викладені найважливіші наукові результати, здобуті в процесі роботи над дисертацією та рекомендації щодо їх використання у подальших розробках.

Основні тези дисертації та окремі висновки, крім дисертації та автореферату викладені у таких публікаціях автора:

1. Періодичні видання Катеринослава та Катеринославської губернії (1838-1917 рр.): Список / Уклад.: Н.Сидоренко, О.Сидоренко, О.Школьна. - Львів; Київ, 1995. - 154 с.

2. З історії катеринославської преси (1838-1917 рр.): особливості становлення та розвитку // Вісн. Київського університету. Сер. Журналістика. - К., 1995. - Вип. 2. - С. 239-249.

3. Українська книга як джерело виховання національної самосвідомості: (За матеріалами часопису "Дніпрові хвилі") // Вісн. Київського університету. Сер. Журналістика. - К., 1996. - Вип. 3. - С. 196 - 206.

4. Проблематика публіцистики Антона Синявського // Вісн. Київського університету ім. Т.Шевченка. Сер. Журналістика. - К., 1997. - Вип. 4. - С.147-156.

5. Єгоров Олександр Іванович // Українська журналістика в іменах. - Львів, 1995.- Вип. 2. - С. 74.

6. Манжура Іван Іванович // Українська журналістика в іменах. - Львів, 1995.- Вип. 2. - С. 138-139.

7. Новицький Яків Павлович // Українська журналістика в іменах. -Львів, 1995.- Вип. 2. - С. 152-154.

8. Биков Микола Васильович // Українська журналістика в іменах. - Львів, 1996. - Вип. 3. - С. 38.

9. Залобовський Григорій Антонович // Українська журналістика в іменах. - Львів, 1996. - Вип. 3. - С. 136-137.

10. Синявський Антін Степанович // Українська журналістика в іменах. - Львів, 1996. - Вип. 3. - С. 272-276.

11. Микола Мізко - журналіст та літературознавець // Теоретичні та організаційні проблеми формування репертуару української книги та періодики: Доп. і повідомл. Міжнар. наук. конф., 25-26 серп. 1995 р. - Львів, 1996. - С. 433-435.

12. Східноукраїнська періодика XIX-поч. XX ст. у книгозбірнях світу // Українська преса за межами України: Матеріали наук.-теорет. конф., 25-26 квіт. 1996 р. - К., 1996. - С. 80-84.

13. До історії медичної преси України: (за матеріалами періодики Катеринославщини та Полтавщини XIX-поч. XX ст.) // Відродження української державності: проблеми історії та культури: Матеріали Міжнар. наук. конф., 13-16 трав. 1996 р. - Одеса, 1996. - С. 210-211.

14. Духовна публіцистика Василя Біднова (за матеріалами "Релігійно-наукового вістника", Александрів-Куявський, 1921-1923) // Третій Міжнар. конгрес українців, 26-29 серпня 1996 р. Історія. - Х., 1996. - С. 241-245.

15. К проблеме создания региональных указателей периодики // История журналистики как объект исследования и учебная дисциплина. - Ростов-н/Д, 1997. - Вып. 1: Материалы междунар. науч.-практ. конф. - С. 41-42.

Школьна О.Д. Становлення та розвиток системи періодичної преси Катеринославської губернії 1838-1917 рр. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук по спеціальності 10.01.08 - журналістика. - Кафедра історії літератури і журналістики Інституту журналістики Київського університету імені Тараса Шевченка. Київ, 1997.

У дисертації здійснене комплексне дослідження періодичної преси Катеринославської губернії 1838-1917 рр., зроблена спроба розкрити аспекти становлення, розвитку та функціонування цієї періодики, узагальнений досвід україномовних часописів, що виходили у 1906-1917 рр., визначений їхній внесок у формування національної самосвідомості місцевого населення, в активізацію українського руху на Придніпров'ї, акцентована увага на особливостях журналістської та громадської діяльності провідних редакторів, видавців та співробітників місцевої періодики.

Ключові слова: катеринославська преса, інформаційні потреби, читацька аудиторія, становлення й розвиток преси, україномовна періодика, класифікація та диференціація періодичних видань, типологічні групи періодики, мета і завдання та проблематика видання, авторський колектив часопису, внутрішня структура видання.

Школьная Е.Д. Становление и развитие системы периодической печати Екатеринославской губернии 1838-1917 гг. - Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.08 - журналистика. - Кафедра истории литературы и журналистики Института журналистики Киевского университета имени Тараса Шевченко. Киев, 1997.

В диссертации осуществлено комплексное исследование

періодическої печаті Катеринославської губернії 1838-1917 гг., зробана спроба розкрити аспекти становлення, розвитку і функціонування цієї печаті, обобщені опыт україноязычних изданій, которые выходили в 1906-1917 гг., определён их вклад в формирование национального сознания местного населения, в активизацию украинского движения в Приднепровье, акцентировано внимание на особенностях журналистской и общественной деятельности ведущих редакторов, издателей и сотрудников местной печати.

Ключевые слова: екатеринославская печать, информационные потребности, читательская аудитория, становление и развитие печати, украиноязычная периодика, классификация и дифференциация периодических изданий, типологические группы печати, цели, задачи и проблематика издания, авторский коллектив издания, внутренняя структура издания.

Shkol'na O.D. Formation and development of the Katerynoslavs'ka province's system of the periodical press of 1838-1917. - Manuscript.

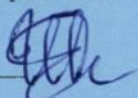
The thesis is presented for a Candidate's degree of philological science in speciality 10.01.08 - journalism.

The Institute of Journalism of Kyiv T.Shevchenko University; chair of literature and journalism history. Kyiv, 1997.

The thesis covers a full research of the periodical press of the Katerynoslavs'ka province of 1838-1917, aspects of its formation, development and functioning, it generalizes an important experience of the ukrainian editions of the region in the period of 1906-1917. The attention is focused on the peculiarities of the leading editors, publishers and other staff of the local press.

Key words: periodicals of Katerynoslav region, informational needs, readers' audience, mass media formation and development, the Ukrainian language periodicals, periodicals classification and differentiation, typologicals groups of the local periodicals, edition purposes and structure, prominent authoris and staff, problems of the publications in the news papers and magazines.

Підписано до друку 27.10.97р. Формат 60x90/16.
Ум. друк. арк.1.0, Обл.-вид. арк. 0,8.
Наклад 100. Зам. 300.

Відділ оперативної поліграфії
Центру Міжнародної освіти
227-12-75, 227-37-86

435014

AB 38940